

УДК [378 : 338.48](477)

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ

Г. Щука

*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Луганськ, Україна*

Висвітлюються теоретико-методологічна база та практичний досвід Республіки Білорусь з підготовки спеціалістів для сфери туризму. Аналізується науковий доробок білоруських учених, характеризується спеціальність “Туризм і гостинність”: професійні компетенції спеціаліста сфери туризму та гостинності, термін і зміст теоретичної й практичної підготовки, спеціалізації; реалізація принципу ступневості у вищій туристській освіті країни, неперервність професійної освіти в сфері туризму.

Ключові слова: професійна туристська освіта, підготовка кадрів, туризм.

В останні десятиліття завдяки успішному розвитку світового туристського ринку зріс інтерес до проблеми забезпечення вітчизняної індустрії туризму висококваліфікованими кадрами. Відсутність системи професійної освіти в туризмі, недосконалість підготовки кадрів у межах інших спеціальностей стимулювали відкриття самостійного напрямку підготовки “Туризм” та формування системи неперервної професійної туристської освіти, головним завданням якої стало забезпечити індустрію туризму висококваліфікованими кадрами, які надаватимуть туристські послуги за світовими стандартами, та гідно представлять український туристський продукт на світовому туристичному ринку.

Незважаючи на збільшення кількості випускників з дипломами бакалаврів і магістрів туризму, кадрову проблему в сфері туризму остаточно вирішити не вдалося, роботодавці продовжують нарікати на якість підготовки.

Проблеми кадрового забезпечення сфери туризму намагаються вирішити багато українських науковців: В. Федорченко, Н. Фоменко, Т. Сокол досліджують та аналізують теоретичні та методичні засади підготовки фахівців сфери туризму, питання стандартизації туристської освіти; Г. Сорокіна, О. Фастовець, А. Міхо – окремі аспекти підготовки фахівців, Л. Кнодель, Л. Чорна, О. Паламарчук, І. Сандовенко, Л. Польова звернулися до зарубіжного досвіду, з урахуванням якого розробляють власні моделі туристської освіти.

Відаючи належне результатам теоретичних досліджень і практичних розробок науковців, треба відзначити, що українська система туристської освіти перебуває на стадії становлення і способи поліпшення підготовки таких спеціалістів ще не запроваджені широко в освітню практику. Постала нагальна потреба вивчення зарубіжного досвіду формування системи професійної освіти в туризмі та адаптація його до умов нашого освітнього та туристського середовища.

Метою статті є аналіз теорії та практики підготовки спеціалістів сфери туризму в Республіці Білорусь.

Аналіз досліджень білоруських науковців, що зберігаються в фондах Національної бібліотеки Білорусі, засвідчив відсутність як дисертаційних робіт з теорії та методики професійної освіти в туризмі, та і монографій з проблем туристської освіти. Теоретико-методологічні підходи до організації системи неперервної професійної освіти в сфері туризму та гостинності висвітлені лише в посібнику М. Кобринського та Л. Сакун [1].

Детальне ознайомлення з посібником підтвердило те, що білоруські науковці в основу створення системи туристської освіти поклали наукові доробки російських туризмологів В. Квартальнова та І. Зоріна: на їхні праці вони посилаються найчастіше (20 та 13 відповідно). Треба відзначити, що текст посібника (за винятком останнього розділу) – це майже суцільні цитати. Так, на 60 сторінках видання міститься 487 посилань на різноманітні джерела.

Визнаючи необхідність моделювання спеціаліста-професіонала, автори відзначають, що таку структурну модель дослідники зводять до сукупності трьох груп характеристик: структурної морфології елементів системи, зв'язків елементів всередині системи та їх зовнішніх функцій, і наголошують на необхідності задовольнити додаткові вимоги, які випливають зі специфічної природи людини [1, с. 18]. Детальніше модель спеціаліста сфери туризму автори не аналізують.

Саму систему неперервної професійної освіти в сфері туризму та гостинності вони тлумачать як підготовку та перепідготовку спеціалістів, що охоплює лише вищу та післядипломну професійну освіту.

Враховуючи, що аналізований посібник містить у середньому 8 цитат на сторінку, а окремі сторінки повністю відтворюють видання відомих російських туризмологів, доходимо висновку, що власної теорії туристської освіти наші білоруські колеги поки що не виробили, та й зарубіжні теорії та досвід підготовки фахівців сфери туризму не узагальнені і не систематизовані. Цей висновок підтверджують проаналізовані нами матеріали науково-методичних конференцій і щорічних наукових сесій за підсумками НДР, які проходилися на базі БДУФК.

Практики підготовка спеціалістів сфери туризму в Республіці Білорусь є більш показовою. Як ми відзначали, 2005 р. у республіці було виокремлено спеціальність 89 “Туризм і гостинність”. Хоча спеціалістів для сфери туризму готували і продовжують готувати в межах інших спеціальностей, ми зупинимося на аналізі саме цього напрямку підготовки, що становить основу системи туристської професійної освіти країни.

Відповідно до ОКРБ 011-2001 [2], систему вищої професійної туристської освіти в Білорусі можна подати у формі схеми:

89. Туризм і гостинність

89.01. Туризм і гостинність

89 01 01 Туризм і гостинність

1-89 01 01 01 Технології формування та просування туристських послуг

1-89 01 01 02 Інформаційні технології туристської індустрії

1-89 01 01 03 Логістика в туристській індустрії

1-89 01 01 04 Технології соціокультурного сервісу туристів

1-89 01 01 05 Технології транспортного сервісу туристів

- 1-89 01 01 06 Технології сервісу харчування туристів
- 1-89 01 01 07 Технології сервісу розміщення туристів
- 1-89 01 01 08 Технології екскурсійно-провідникового сервісу туристів
- 1-89 01 01 09 Технології сервісу оздоровлення та лікування туристів

89.02 Туризм

89 02 01 Спортивно-туристська діяльність (за напрямками)

- 89 02 01-01 Спортивно-туристська діяльність (спортивний та рекреаційний туризм)
- 89 02 01-02 Спортивно-туристська діяльність (менеджмент у туризмі)

89 02 02 Туризм і природокористування

89.03. Гостинність

Освітній стандарт спеціальності 1-89 01 01 „Туризм і гостинність” [3] розробили працівники новоствореного Інституту туризму під керівництвом адміністрації БДУФК. Важко сказати, чому до розробки стандартів були залучені люди, які здебільшого не мали ні професійної, ні педагогічної освіти; досвіду роботи в галузі; наукових ступенів і вчених звань; при тому, що в республіці на той час успішно діяла Вища школа туризму, працювали знані туристологи, М. Кабушкін, Л. Гайдукевич, З. Горбильова та ін.

Цікаво, що вказаний стандарт був розрахований на підготовку спеціалістів з усіх дев'яти спеціалізацій, видокремлених у межах цієї спеціальності, тоді як спеціалізації спеціальності 89 02 01 „Спортивно-туристська діяльність (за напрямками)” отримали окремі освітні стандарти. Досвід підготовки спеціалістів зі спортивно-туристської діяльності в Білорусії ми вже висвітлювали, тому в цій публікації зосередимося на проблемі підготовки спеціалістів для сфери туризму та гостинності.

При формуванні освітнього стандарту використовувався компетентнісний підхід: у кваліфікаційній характеристиці спеціаліста відзначається необхідність формування у випускника таких груп компетенцій: академічних, соціально-особистісних і професійних. Професійні компетенції потім розмежували за видами діяльності на організаційно-управлінські, науково-дослідні, туроператорські та турагенетські, екскурсійні та анімаційні, рекреаційні та оздоровчі [3, с. 6-8]. Проте в п. 7.5 “Вимоги до обов’язкового мінімуму змісту навчальних програм та компетенцій з дисциплін” визначені необхідні знання та вміння випускника, з кожної дисципліни, що жодним чином не ув’язані попередньо з визначеними компетенціями. Отже, хоч загальна структура освітнього стандарту була витримана, за відсутності моделі фахівця сфери туризму, професійні компетенції були визначені поверхово і не знайшли відображення в змісті підготовки.

Термін реалізації освітньої програми за денної форми навчання становить 202 тижні, з них 123 тижні (6642 год.) – це теоретичне навчання, 15 тижнів (810 год.) – практика. Часове переважання теоретичного навчання практичною підготовкою, характерне для всіх країн пострадянського простору, Білорусь не стала винятком.

Усі дисципліни типового навчального плану поділяються на три цикли: цикл соціально-гуманітарних дисциплін, цикл природничо-наукових дисциплін та цикл загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін. Обов’язковий компонент перших двох

циклів є обов'язковим для всіх ВНЗ країни, тому на ньому зупинятися не будемо.

Характеризуючи зміст циклу загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін, слід відзначити, що актуальні проблеми професійної туристичної освіти України та Росії набули тут ще більшої гостроти:

- плани перевантажені невеликими за обсягом дисциплінами (лише обов'язковий компонент третього циклу охоплює 27 дисциплін);

- різноплановість і різновекторність професійних дисциплін: гігієна, географія, економіка, менеджмент, маркетинг, право, історія, світова культура, психологія, охорона праці, іноземна мова, краєзнавство і т.д.;

- значне тяжіння підготовки спеціаліста у бік менеджменту: “Основи менеджменту” (354 год); “Менеджмент у туризмі та гостинності”; (116), “Менеджмент якості в індустрії гостинності” (204); “Інноваційний менеджмент” (122), що в сумі становить 796 год, або 18% усього часу відведеного на цикл загальнопрофесійної підготовки. А якщо врахувати, що дисципліни спеціалізації теж включають менеджмент, його частка піднімається до 25%;

- не витримується співвідношення між важливістю дисципліни для подальшої професійної роботи та обсягом її вивчення: наприклад, “Туроперейтинг” за обсягом у 2,5 разу менший ніж “Основи менеджменту”.

- назва дисципліни не відповідає її змісту, зміст, своєю чергою, – вимогам до знань та умінь студентів. Наприклад, *назва* дисципліни “Менеджмент якості в індустрії гостинності”; *зміст*: Історія розвитку засобів розміщення. Класифікація засобів розміщення та номерного фонду. Стандарти обслуговування в індустрії розміщення, харчування та розваги. Особливості та види обслуговування клієнтів у готелях та ресторанах. Тематичні парки, парки активного відпочинку, дозвіллієві, шопінг-центри. Архітектурно-будівельні тенденції в індустрії гостинності. Основне технологічне обладнання підприємств. Контроль якості в індустрії гостинності”.

При цьому випускник повинен *знати*: сучасні архітектурно-будівельні тенденції готельних будівель; особливості меблювання та естетичного оформлення внутрішніх приміщень підприємств харчування та розміщення; основи обслуговування на підприємствах індустрії гостинності; основні інженерні мережі, комунікації, внутрішній дизайн готельних і ресторанных підприємств; *уміти*: скласти технічне завдання на оформлення інтер'єру приміщень готелю чи ресторану з урахуванням сучасних стилів; скласти замовлення на оснащення приміщень готелів і ресторанів технологічним обладнанням; скласти та запропонувати меню страв та напоїв, сервірувати стіл, якісно обслужити клієнта.

Не менше зауважень виникає стосовно організації практик. Відповідно до стандарту, практики розподілені так:

- рекреаційно-оздоровчого походу (навчальна) – 1-й семестр, 1-й тиждень;
- з організації діяльності туристських підприємств (навчальна) – 2-й семестр, 1-й тиждень;
- з туристсько-спортивного походу (навчальна) – 3-й семестр, 1 тиждень;
- з водного походу (навчальна) – 4-й семестр, 1 тиждень;
- з менеджменту якості в індустрії гостинності (навчальна) – 4-й семестр, 1 тиждень;

- з менеджменту формування та просування туристського продукту (виробнича)
- 6-й семестр, 5 тижнів;
- переддипломна – 8-й семестр, 5 тижнів.

Отже, з одного боку, існує окрема спеціальність – 89 02 01 „Спортивно-туристська діяльність”, з іншого, даним стандартом передбачено проведення трьох походів, тоді як типовий навчальний план цього ж стандарту не містить відповідних дисциплін, теоретичні знання яких повинні бути підкріплені практикою.

Переддипломну практику студенти переважно використовують для збору інформації з теми дипломної роботи, і не встигають одночасно поглибити знання з менеджменту, маркетингу, бізнесу, підприємництва, економіки, правового регулювання, як це передбачили розробники стандарту. Отже, методичні питання організації практик потребують серйозного доопрацювання.

Зупинімося на спеціалізаціях першого ступеня вищої туристської освіти Білорусі. За відсутності відомих нам досліджень, де б обґрунтовувалися критерії визначення цих спеціалізацій, спробуємо визначити їх самостійно. Єдиних критеріїв визначення спеціальностей та спеціалізацій у системі туристичної освіти не має ні вітчизняна, ні світова туризмологія. Науковці, орієнтуючись на потреби галузі, обирають один з двох шляхів: а) розглядають туризм як індустрію гостинності, тоді критерієм для визначення спеціалізації слугує виокремленість сектора індустрії (заклади розміщення, підприємства харчування і т. д.), б) з індустрії гостинності виокремлюють туристичну діяльність, а в ній виділяється діяльність турагентів, туроператорів, екскурсійних бюро.

В аналізованому ж прикладі спостерігаємо одночасне використання обох підходів: виокремлені такі спеціалізації, як “Технології транспортного сервісу туристів”, “Технології сервісу харчування туристів”, “Технології сервісу розміщення туристів” та інші, що передбачають підготовку фахівців для індустрії туризму: транспортних засобів, підприємств харчування, закладів розміщення, санаторно-курортних комплексів тощо. Водночас у туристській діяльності виокремлено спеціалізації: “Технології формування та просування туристських послуг”, “Інформаційні технології туристської індустрії”, “Логістика в туристській індустрії” тощо.

На нашу думку, такий підхід є еkleктичним і нелогічним, а виокремлені спеціалізації є або вузькопрофільними, або надто багатоплановими. Необґрунтованим вважаємо також віднесення до спеціалізацій цієї спеціальності підготовку спеціалістів з оздоровлення та лікування туристів.

Підготовка фахівців певної спеціалізації здійснюється на основі дисциплін спеціалізації, на які відводиться 422 год. За навчальними планами Інституту туризму це чотири дисципліни, дві з яких вивчаються протягом третього курсу (у 5-му та 6-му семестрах по 125 год.); дві – на четвертому (одна – у 7-му семестрі, 47 год.; друга – у 7-му та 8-му семестрах, 125 год.). Наприклад, на спеціалізації “Технології формування та просування туристських послуг” це такі дисципліни:

- менеджмент формування туристського продукту;
- інформаційно-рекламна діяльність у туризмі;
- технологія формування та просування туристського продукту;
- мережеві інформаційні та комунікативні системи та інтернет-маркетинг.

На спеціалізації “Логістика в туристській індустрії”:

- технології логістики в туристській індустрії;
- транспортна логістика в туризмі;
- математичне моделювання в туристській індустрії;
- мережеві інформаційні та комунікативні системи та інтернет-маркетинг.

Відсутність теоретичного обґрунтування виокремлення спеціалізацій та їх змістового наповнення ставить під сумнів доцільність вивчення дисципліни “Менеджмент підприємств індустрії розваг” на спеціалізації “Технологія екскурсійно-провідникового сервісу туристів”, “Технології та менеджмент туристської анімації” – на спеціалізації “Технології сервісу оздоровлення та лікування туристів”; водночас вивчення дисципліни “Мережеві інформаційні та комунікативні системи та інтернет-маркетинг” на спеціалізації “Технології сервісу розміщення туристів”.

Такий зміст підготовки суттєво обмежує з невідомих причин не передбачені можливості працевлаштування випускників, адже виокремлені спеціалізації орієнтовані на великі туроператорські компанії, які мають у своєму штаті логістів, спеціалістів з розміщення, харчування, переміщення туристів, власний транспорт і т.д., натомість на туристському ринку країни працюють середні та дрібні підприємства, що для індустрії гостинності цілком закономірно.

Вища туристична освіта другого ступеня в Білорусі передбачає підготовку магістрів за такими спеціалізаціями:

- 1-89 81 01. Управління інноваційними проектами в туризмі;
- 1-89 81 02. Інноваційний менеджмент у сфері туристської індустрії;
- 1-89 81 03. Інноваційний менеджмент у сфері гостинності;
- 1-89 81 04. Інноваційні технології у сфері туризму та гостинності.

Отже, наші білоруські колеги розмежовують сферу туристичної індустрії та сферу гостинності, тоді як вітчизняні туристологи такого розмежування не допускають.

Навчальні плани підготовки магістрів розраховані на один рік навчання і включають десять дисциплін, які складають два цикли та входять до п’яти модулів. За змістом підготовки магістрів повністю збігається на спеціалізаціях “Інноваційний менеджмент у сфері туристської індустрії” та “Інноваційний менеджмент у сфері гостинності”, тому відразу постає питання про доцільність їх розмежування на інші спеціалізації ризняться лише управлінськими дисциплінами.

З легкої руки розробників стандартів підготовки магістрів дипломовані спеціалісти змушені повертати до азів і вивчати “Основи інформаційних технологій”, “Мікро- та макроекономіку”; повторювати “Інноваційний менеджмент” та “Менеджмент якості в індустрії гостинності”. Незважаючи на те, що випускники магістратури можуть викладати у вищій школі, до планів відповідні педагогічні дисципліни, не включена і не передбачена практика.

Неперервність середньої та вищої професійної туристичної освіти в державі ще не забезпечена. Через те, що підготовку фахівців для сфери туризму коледжі розпочали пізніше, цього року у вищі навчальні заклади вперше прийшли випускники з дипломами про середню професійну освіту в туризмі, які продовжать навчання за скороченими термінами. Проте, за якими навчальними планами вони навчатимуться дотепер ще не відомо. Хоча логічно було про це подумати, розробляючи освітні стан-

дарті та типові навчальні плани підготовки для середніх професійних навчальних закладів. Ланка початкової професійної освіти в туризмі в республіці теж поки ще не реалізована.

Перепідготовка кадрів для сфери туризму на базі вищої освіти здійснюється за спеціальностями:

- 1-89 02 73. Лінгвістичне забезпечення туристичного продукту;
- 1-89 02 72. Туроператорська та турагентська діяльність;
- 1-89 02 75. Туристсько-оздоровча діяльність;
- 1-89 02 74. Спортивно-туристська діяльність;
- 1-89 02 71. Менеджмент туристичної організації;
- 1-89 03 71. Менеджмент туристичної індустрії;
- 1-89 03 72. Соціокультурне забезпечення туристської діяльності.

Працівники Інституту туризму долучилися до участі у міжнародному проєкті Tempus “Створення та розвиток центру перепідготовки та підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів туристичної індустрії в Республіці Білорусь”, завдяки чому була сформована чітка система перепідготовки кадрів на базі вищої освіти. Обов’язковість підвищення кваліфікації працівниками туріндустрії кожні п’ять років забезпечують курси підвищення кваліфікації слухачами, стимулюючи розвиток цієї ланки професійної освіти в туризмі.

Отже, теоретико-методологічні основи формування системи професійної освіти в туризмі в Білорусії ще не відпрацьовані, проте потреби туристичного ринку країни в кваліфікованих кадрах, попит серед абітурієнтів на цю спеціальність підштовхнули до організації Інституту туризму, відкриття нового напрямку підготовки та розробки освітніх стандартів туристичних спеціальностей. Через відсутність теоретичних розробок, достатньої кількості професіоналів у сфері туризму та злагодженості роботи між ними, визначені спеціалізації, розроблені стандарти, типові навчальні плани, робочі програми дисциплін мають багато недоліків. Система професійної освіти в туризмі розвивається не від теорії до практики, а навпаки.

Про існування початкової професійної освіти в туризмі не відомо; середню професійну освіту реалізують п’ять коледжів, які цього року вперше випустили спеціалістів; вища освіта в туризмі має два ступені, її, як і систему перепідготовки та підвищення кваліфікації туристських кадрів, координує Інститут туризму БДУФК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Кобринский М. Е.* Система непрерыв. профессионального образования в сфере туризма и гостеприимства : пособие / М. Е. Кобринский, Л. Сакун ; Белорус. гос. ун-т физ. культуры. – Минск : БГУФК, 2009. – 127 с.
2. *Общегосударственный классификатор Республики Беларусь. Специальности и квалификации : ОКРБ 011-2001 [Електронний ресурс].* – Текст с изменениями от 20.02.2009 № 130. – Режим доступа : http://www.bankzakonov.com/republic_pravo_by_2010/
3. *Специальность 1-89 01 01 Туризм и гостеприимство : ОСРБ 1-89 01 01-2008.* – [Введен 2008-09-01]. – Минск: Министерство образования Республики Беларусь, 2008. – 28 с. – (Образовательный стандарт Республики Беларусь).

*Стаття: надійшла до редколегії 29.05.2012
прийнята до друку 08.06.2012*

THEORY AND PRACTICE OF TRAINING SPECIALISTS IN THE SPHERE OF TOURISM IN THE REPUBLIC OF BELARUS

G. Shchuka

*Lugansk National Taras Shevchenko University
Lugansk, Ukraine*

The article examines available in the Republic of Belarus theoretical and methodological framework and practical experience training of tourism. Analyzes the research portfolio of Belarusian scientists, characterized specialty "Tourism and hospitality": the definition of professional competence of specialist tourism and hospitality, timing and content of theoretical and practical training, distinguishing specializations, examined the implementation of the principle stepnevesti in higher tourism education of the country, the continuity of professional education in tourism .

Key words: professional tourist education, training, tourism

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ СФЕРЫ ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Г. Щука

*Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко
г. Луганск, Украина*

Освещаются теоретико-методологическая база и практический опыт Республики Беларусь по подготовке специалистов для сферы туризма. Анализируется научный потенциал белорусских ученых, характеризуется специальность "Туризм и гостеприимство": профессиональные компетенции специалиста сферы туризма и гостеприимства, срок и содержание теоретической и практической подготовки, специализации; реализация принципа ступневости в высшей туристской образовании страны, непрерывность профессионального образования в сфере туризма.

Ключевые слова: профессиональная туристская образование, подготовка кадров, туризм.